

ایران‌شناسی

هاشم رجبزاده

گذری و نظری به کنگره خاورشناسی ژاپن

«ای قوم ازین سرای حوادث گذر کنید»
(سنائی)

صلای گشایش بیست‌وپنجمین کنگره سالانه خاورشناسی ژاپن امسال سکوت کتابخانه سرشار «تن‌ری» را شکست.

صبح شنبه ۵ نوامبر با قطار تیزتک «شینکانسن» از توکیو روانه کیوتو شدم و از آنجا به شهر آرام و آسمانی «تن‌ری». کمی از نیمروز گذشته چند کلام و پیام به کنگره رسمیت داد. مانده وقت امروز به دو گفتار اصلی داده شده بود: سخن آقای هومیو یاجیما درباره پیشگویی از روی ستارگان و گزارش مسائل تاریخی آغاز دوره هخامنشی از پرفسور پیتر اکروید (Peter R. Ackroyd) استاد دعوت‌شده به کنگره از بخش مطالعات انجیلی دانشگاه لندن. یکشنبه ۶ نوامبر روز فعالیت کمیته‌های سه‌گانه بود و فردای آن وعده دیدار از کتابخانه و موزه دانشگاه تن‌ری.

و اما درین سرزمین آفتاب تابان که هر شامگاه در کوی و بازاری می‌بینی که جوانان و دلدادگان پشت میز میرزائی کف‌بین‌ها صف کشیده‌اند تا مگر امیدی از یار بیابند و نویدی از بخت بشنوند، گشایش کنگره شرقشناسی با سخن از تأثیر ستارگان بر سرنوشت ما بیراه نیست، هرچند که مگر بگفته رودکی:

نه نخس کیوان بود و نه روزگار دراز
چه بود؟ منت بگویم قضای یزدان بود

سخنران با نگرشی به زمینه و دامنه پیشگویی در شرق، تأثیر آنرا در احوال اجتماعی و رویدادهای تاریخی بررسی و درین رهگذر به تمبیرخواب نیز گریزی داشت، و در اشاره به منابع این تحقیق از نوشته‌های بازمانده به زبانهای باستانی و میانه ایران نیز یاد کرد.

پرفسور اکروید سخن را با اشاره به پرسشهای تازه درباره منابع تاریخ قدیم، بویژه نوشته‌های هرودت، آغاز کرد و افزود که بتازگی بر او روشنتر شده است که چگونه این ابهامات بر پژوهندگان تأثیر می‌کند و گاه آنها حقایق تاریخی می‌شمارند. تکیه سخنران در بازنگری منابع تاریخ آهازدوره هخامنشی بخصوص بر رفتار کوشش با پیهود و زمینه و انگیزه و پیامدهای آن بود و مستند او نیز تحقیقاتی که اخیراً در دانشگاه کمبریج بر پایه کتاب مذهبی این قوم و بویژه بخشی از آن درباره سرنوشت تاسیسات مذهبی پیهود انجام گرفته است.

سهمانی کنگره همانشب بود. در تالار زیبای ژاپنی روی تشکچه‌های خوش‌نقش بر زمین حصیر فرش (تاتامی) و دور میزهای گرد، نشستیم. وسط میزها را سوراخ کرده و احاق زغالی برای درست کردن «سوکیاکی» (خوراکی از پرده‌های نازک گوشت و سبزیهای ژاپنی) کار گذاشته بودند. شاهزاده میکاسا برادر امپراتور ژاپن و میزبان افتخاری کنگره که خود پژوهنده‌ای پرشور و مشوق مطالعات شرقی در ژاپن است، با محبت فراوان نخست به میز ما آمد و با سلام و احوالپرسی به فارسی شیورین از حال و روزگارم درین دیاردور پرسید و از توسعه مبادلات فرهنگی ایران و ژاپن و نشر کتابهای تازه در معرفی فرهنگ دو کشور ابراز خرسندی نمود.

درین جمع به دو پژوهنده جوان ژاپنی، ماساتاکه تاکه‌شیتا از دانشگاه «توکای» و شیکه‌رو کاماتا به ترتیب برای کارهای تحقیقی‌شان درباره آراء ابن عربی و فلسفه ملاصدرا تقدیرنامه از سوی انجمن ژاپنی مطالعات شرقی داده شد.

پرفسور آتسوجی آشیکاگا پیر باستانشناسی و استاد مطالعات خاوری که سالها ریاست انجمن مطالعات شرق نزدیک را در ژاپن داشت دو روز پیش درگذشته و سایه اندوهی بر فضای مجمع یاران و شاگردانش نشانده بود. پرفسور نامیو آگامی از مجلس یادبود استاد آشیکاگا می‌آمد و دیر رسید و با دریغ از یاد یار رفته گفت. استاد آگامی یکی از ده دانشمند ژاپنی است که امسال در روز فرهنگ (۴ نوامبر) «مردان ممتاز فرهنگی» نام گرفتند و در گرامیداشتشان مراسمی برگزار شد.

در تقسیم کار میان سه کمیته تخصصی کنگره، شاخه‌های باستانشناسی و تاریخ هنر، ادبیات و سرانجام، آراء و عقاید و فلسفه - طبیعی می‌نماید. اما امسال یک پژوهش در باستانشناسی مصر قدیم همراه با بررسی نوشته‌های طنز «الشرق‌الاولوسط» و «نکته‌الیوم» و نیز سه سخنرانی درباره زبان و ادب در کمیته نخست جای داشت. در کمیته دوم دو بحث از فلسفه و کلام اسلامی، پژوهشی درباره بعلبک، تحقیقی در کار ابن بطوطه و کنکاشی در ردیابی و بازشناسی ریشه لفظ ادب در زبانهای پیش از اسلام ایران گنجانده شده بود. در کمیته سوم باز سه گفتار در معماری روسی و باستانشناسی چین و آناتولی با پژوهشی در تاریخ بین‌النهرین و آکاد همراه شده و سخنرانی پرفسور اوکازاکی درباره تغییرات کشاورزی ایران در دهه ۱۸۶۰ حسن‌ختم آن بود.

پرفسور کوئیتاباشی از دانشگاه چیوکوبا درباره انعکاس تراندها و آواها در زبانهای میانه ایران سخن گفت و کوشید تا با استفاده از سه سند مانوی یافته شده در تورفان چین - صداها و آواها را در زبانهای قدیم ایران و زبان چینی - بی پیوند دادن ایندو - بسنجد و ازین میان نظام و طبیعت آواها را در زبان اشکانی بازشناسد. در کمیته اول یوتوکا یوشیدا دانشجوی تحقیقی دانشگاه کیوتو نیز پژوهشی درباره زبانهای ایرانی میانه و پهلوی ارائه کرد.

پرفسور نودا از دانشگاه ناگویا نتیجه پژوهش خود را درباره ساختمان «فعل گذشته» در فارسی میانه ارائه داد، با این نتیجه گیری که در زبان پهلوی ساختمان فعل گذشته از ریشه فعل حال جدا بوده، اما در فارسی امروز هر دو زمان گذشته و حال بزرگ پایه ساخته می شود. سخنران کوشید تا تنش و تکوین این تحول را بررسد. شیگهروکاماتا محقق جوان درباره «نفس در اندیشه صدرالدین شیرازی» سخن گفت. سخنش گرم بود و بیانش دارای نظم علمی و در پاسخ به سؤالمها متین و مطمئن به خود کوشید تا با بررسی «اکسیرالمرفین» تعبیر ملاصدرا را از «نفس» در جهان بیرون به دست دهد. او این تعبیر فیلسوف ایرانی را کانون فلسفه و اندیشه صدرالدین شیرازی خواند.

بحث پرفسور ناوکی استاد زبان عربی دانشگاه مطالعات خارجی توکیو، درباره پیشینه «ادب» در زبان فارسی، هرچند که به موضوعی بسیار دقیق و فنی می پرداخت اما اهمیتی گسترده و پیامی رسا از تأثیر جهانی ادب و فرهنگ باستانی ایران داشت. سخنران با پی گرفتن ریشه و پیشینه کلمه «ادب» که آنرا به ظاهر عربی می دانند، پیوند آنرا با ریشه پهلوی «آیین» *aiven* به دست داد و نتیجه گرفت که اصل کلمه ادب از زبان پهلوی آمده و در ایران قدمت دارد. پرفسور ناوکی به بعضی دیگر از واژه های رایج در سایر زبانها، و از آن میان ژاپنی، نیز که ریشه فارسی دارد اشاره نمود و یادآور شد که در فرهنگنامه واژه های بیگانه در قرآن گردآورده آرتور جفری: (Arthur Jeffery: Foreign vocabularies in the Koran, 1938, Baroda)

نیز از اینگونه واژه ها آمده است.

بحث پرفسور اوکازاکی استاد بخش فارسی دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا درباره تحول کشاورزی ایران در دهه ۱۸۶۰ و پیامد آن، گیرا و ارزنده بود. سخنران با پرداختن به دوره های محدود از تاریخ کشاورزی ایران، که بتساهل می توان آنرا در «بازرگانی شدن کشاورزی» کوتاه کرد، به تحلیل مایه و روند و بازتاب این دگرگونی در زندگی روستائی و اجتماعی ایران پرداخت و با استناد به آمار و اسناد نوشته های تاریخی و پژوهش های انجام شده - کوشید تا تأثیر آنرا در کوتاه مدت و بویژه پیشامد قحطی سالهای ۱۸۷۱-۷۲ و نیز در زمینه سازی تحولات ایران در دوره مشروطه بنمایاند.

پژوهندگان در تحلیل وضع پیچیده کشاورزی این دوره نظر یکسان ندارند. بعضی با تکیه به اسناد بریتانیا و حکومت هند درین باره روی خوشبینی نشان داده

و این تحول را که بویژه در نتیجه توسعه کشت افیون به جای غله و صدور محصول پیش آمد، زمینه بهبود وضع اقتصادی و رفاه حال کشاورزان شمرده‌اند. اما گروهی دیگر این رونق را ظاهری و مایه بهره‌برداری بیشتر زمینداران از روستائیان و محروم ماندن اینان از قوت لایموت دانسته‌اند، هرچند که آمار موجود نشان‌دهنده افزایش صدور غله و افیون در این دهه، خاصه از جنوب ایران، است. ازین دو نظر که بگذریم، شاید بلای واقعی هنگامی نازل آمد که کشاورزان خود مصرف‌کننده بیشتر تریاک شدند.

اسلایدها به آخر رسیده بود و پرفسور اوکازاکی آخرین جمله‌ها را می‌گفت که صدای خروس‌خوان از فضای باز دانشگاه تنری، اینبار فروشدن آفتاب را، ندا داد. خروس پرخروش تنری هم بوی سخن از روستا و کشاورز را دریافته بود. شتاپان به ایستگاه قطار تنری رفتیم که تا تاریکی شب نگسترده به جایی میان راه برسیم اما این مار آهنین افسون‌زده بر جا مانده بود و تا ساعتی با همه فزونی جمعیت نه رمید و نه گریخت. به‌یاد ماشین‌دودی تهران قدیم خودمان افتادم و تالار انتظاری که داشت، و پرندۀ خیال تا دورها و دیرها رفت، و از فراز دشتها و آبادیها تا بالای خرابه‌های ری باستان پرکشید:

دورها چرخ را بپیموندند
قرنها نیز هم بپیمایند
ساعتهای انتظار در قطار با دوستان پژوهشگر ژاپنی فرصت صحبتی بود.

شهر «تنری» مرکز آئین تنری است که ۱۵۰ سال پیش از مذهب سنتی ژاپن، شینتو، برآمد اما در سال ۱۹۷۰ راهش را از آن جدا ساخت و خود را منادی پیامی جهانی وانمود. پایه‌گذار «تنری‌کیوه» یا بنیاد تنری زنی پر رمز و راز به نام ناکایاما میکی بود که به سال ۱۸۳۸ دعوی دریافتن وحی و الهام کرد و مردم را به آئینی تازه فراخواند. پس از کشاکشها و ماجراها، سرانجام به سال ۱۹۰۸ دولت ژاپن این گروه تازه مذهبی را شناخت و آئین تنری یکی از شاخه‌های سیزده‌گانه مذهب شینتو شد. در سال ۱۹۶۱ «قانون بنیادهای مذهبی» به دستگاه تنری‌کیوه شخصیت حقوقی داد. پیروان تنری‌کیوه که به معنی «مذهب حقیقت آسمانی» است، الهه‌ای به نام تنری-تو-نوب-میکوتو را می‌پرستند و او را آفریننده جهان و انسان‌مینگارند، که هم او جایگاه خلقت آدم در زمین، «جی‌جا»، را به مردم شناساند؛ جایی که «محور مقدس» (کانرودای) برپا داشته و پرستشگاههای اصلی این آئین را گرداگردش ساخته‌اند، و اینجا را مرکز عالم و خانه معنوی بشر، یا «ئویا ساتو»، می‌دانند.

رسم و راه زندگی بنیادگذار این آئین برای پیروانش سرمشق شده است؛ می‌خواهند تا حسد، امیال، دشمنی و دیگر هواها و پندارهای بد را از جان خود دور دارند، و با این آگاهی که تن آنها امانتی از آفریننده است، می‌کوشند تا زندگی را شاد و هموار بگذرانند، به این اعتقاد که صدق و صفا و همت در کار دین‌پاداشی بزرگ و بی‌قیاس («فوشیکی ناتاسوکه») برایشان خواهد آورد. امید و انتظار

فرارسیدن دوره‌ای نو و کمال مطلوب بشر نیز از اصول این آئین است.

شهر «تنری» در نزدیکی شهر باستانی «نارا» گنج‌گاه آثار هنری ارمغان آمده از ایران به ژاپن از راه ابریشم، نه که مانند دیگر شهرها - که مجموعه‌ای عظیم از معماری و پناهای طرح شینتو آمیخته به سایه‌روشن بودائی است و ساختمانهای مسکونی آنهم با این الهام طراحی شده است. شهر گسترده و سبز و باز است با خیابانهای پهن و پردرخت و پناهایی که در آن «توازن» و تناسب به حداکثر رعایت شده - معنایی که تنری آدمی را در کار زندگی به آن رهنمون است.

تاسیسات و پناهای دانشگاه تنری عظیم و گسترده می‌نماید و اگر فعالیت و بازده علمی آن با این نمود و نما متناسب باشد، کاری پر دامنه انجام می‌دهد. دانشگاه تنری در رشته‌های علوم دینی، ادبیات ژاپن و زبانهای خارجی حدود ۲۵۰۰ دانشجو دارد با هیأت آموزشی ۲۶۰ نفره و ۱۳۳ کارمند.

کتابخانه سرشار دانشگاه تنری گنجینه‌ای از دواوین اندیشه و دانش بشری است و شماره کتابهای آن به ۱۳۰۰۰۰۰ می‌رسد که ازین میان ۶ کتاب قدیمی و نفیس جزء میراث فرهنگی ملی ژاپن شناخته و ثبت شده است. موضوع و زمینه منابع این کتابخانه بیشتر مذهب، مطالعات شرقی، باستانشناسی، جغرافی، ادبیات ملی و محلی و فرمگت هامیانه است.

گفته می‌شود که یک شاهنامه فردوسی خطی و نفیس نیز در میان گنجینه آثار این کتابخانه جای دارد. (آینده: نگاه کنید به «بیاض سفر» از ایرج افشار، صفحه ۱۱۷). مجله مذهبی «تنری» از سوی این کتابخانه منتشر می‌شود.

موزه تنری گنجینه دیگری است. در دفترچه راهنمای موزه شماره اشیاء این گنجینه ۲۵۶۰۰۰ قلم نوشته شده که بخشی از آن مجموعه‌های نوتر مانند سریرگت‌ها، پلیط‌ها و ترفه‌ها و برجسب مهمانسراها و مانند آنست. با افزودن ۸۱۶۵ سکه موجود در این موزه، شماره آثار آن به بیش از ۲۶۲ هزار می‌رسد.

در موزه سانکوئکام دانشگاه تنری حدود ۳۲۰۰۰ اثر باستانی نگهداری می‌شود که نزدیک به ۱۰۰۰۰ آن از شرق میانه است و آثار ژاپنی با حدود ۶۰۰۰ در شمار دوم جای دارد. ابزار برنزی از لرستان ایران از نفیس‌ترین ذخایر این گنجینه است. بسیاری از ساخته‌های زیبای سفالی قدیم ایران بویژه از آذربایجان و گیلان و لرستان و شوش و جنوب غربی ایران به این گنجینه فئای ویژه می‌بخشد. قدمت بعضی ازین آثار تا سه هزار و پانصد سال پیش از میلاد برآورده شده و کارهای هنری سفالی با طرحها و نقش‌های زیبا که دیرینه آن به دو هزار و پانصد تا هزار سال پیش از میلاد می‌رسد در این گنجینه فراوانست.

تصحیح

در صفحه ۳/۷۴۰ سطر ۲ جلد ۹ (نامه آقای دکتر حسینقلی کاتبی)

سهوی که در معنی جمله ایجاد اختلال کرده روی داده. خواهشمندست دارندگان مجله «جز» را به «و» تصحیح فرمایند.